Chasing Shadows
Santu Mofokeng

Nr. 2 / 2012

Thirty Years of Photographic Essays

Curator: Corinne Diserens

EXT_SAN_Handout_NL_Druck.indd 1 02.05.12 15:51

EXT_SAN_Handout_NL_Druck.indd 2 02.05.12 15:51

Inleiding

Santu Mofokengs bijdrage aan het onderzoek naar de menselijke ontwikkeling in de Zuid-Afrikaanse context en zijn heldere inzicht in de culturele betekenissen van 'het landschap' maken hem tot een centrale figuur in de hedendaagse fotografie.

Het werk van Santu Mofokeng werd reeds wereldwijd getoond maar was nog nooit onderwerp van een diepgaand onderzoek. Samen met de kunstenaar dook curator Corinne Diserens in zijn archieven en selecteerde meer dan 200 beelden van de voorbije dertig jaar. Het getoonde werk wordt aangevuld met archiefmateriaal dat zijn werk contextualiseert en er is ook uitgebreide aandacht voor teksten die Mofokeng zelf over het werk schreef.

Mofokengs foto-essays (aan enkele ervan werkt hij nog steeds) belichten het Soweto van zijn jeugd, het dagelijks leven op het platteland en in de townships met een focus op zelf-representatie en familiegeschiedenissen van zwarte Zuid-Afrikanen. Zijn beelden tonen eveneens een betrokkenheid op spiritualiteit en verschillende landschapstypologieën.

Door het begrip 'landschap' zeer ruim te vatten en hierop 'letterlijke, gangbare, psychologische, filosofische, mystieke, metafysische en metonymische' betekenissen toe te passen claimt Mofokeng een stuk van het landschap en stelt dat 'de waardering van het landschap mede beïnvloed wordt door de persoonlijke ervaring, de mythe en herinnering … Of met andere woorden, het landschap wordt ook bepaald door ideologie, indoctrinatie, projectie en vooroordelen.'

Deze blik bepaalde ook de wijze waarop hij de sterk vervuilde landschappen van *Radiant Landscapes* benaderde – zijn meest recente serie die speciaal voor deze tentoonstelling in opdracht werd gegeven.

Eyes-wide-shut, Motouleng Cave, Clarens – Free State, 2004, Courtesy Lunetta Bartz, MAKER, Johannesburg

Santu Mofokeng Biografische notities

Santu Mofokeng begon als straatfotograaf in de jaren 1970. In die periode portretteerde hij vooral zijn familie en vrienden in Soweto. In 1981 ging hij aan de slag als doka medewerker bij het dagblad Beeld, alvorens een jaar later te verhuizen naar de krant *Chamber of Mines*.

In 1985 werd hij lid van *Afrapix*, een fotografencollectief opgericht in 1982, dat de strijd tegen Apartheid documenteerde. Zijn foto's vinden hun weg voornamelijk in *Weekly* (nu bekend als *Mail & Guardian*).

> "Voor mij was dit de ideale plaats om te publiceren, omdat ik me nooit aan deadlines kon houden en geen auto kon rijden. Wanneer we een verhaal aan het verslaan waren, konden de jongens met een auto zich naar hun doka terug haasten en kregen zij hun werk

> geplaatst in de dagbladen. Mij lukte dat niet. Nu ik erop terugkijk is dit bepalend geweest voor de manier waarop ik werk. Ik berichtte over gebeurtenissen van de week omdat ik wist dat ik de deadline voor morgen niet kon halen. (...) Daardoor begon ik meer en meer te denken in boekformaat en niet zozeer in dagbladformaat. (...) 'Traag zijn' werd een sterkte voor mezelf."

Parallel aan zijn werk voor Weekly begon Mofokeng zowel verhalen te verslaan voor de New Nation, een 'alternatieve' krant die werd geredigeerd door Zwelakhe Sisulu (met Gabu Tgwana als interim tijdens Sisulu's gevangenschap), als aan de ontwikkeling van het project *Fictional Biography* te werken. Dit was een metaforische biografie over zijn leven - kijkend naar zijn eigen gemeenschap.

> "Thuis is een toegeëigende ruimte. Het bestaat objectief gezien niet. De notie 'thuis' is een fictie die we in stand houden uit noodzaak ergens bij te willen horen."

In 1986 begon Mofokeng aan een nieuw groot project dat vandaag gezien wordt als zijn eerste fotografische essay: *Train Church*. Dit essay toont voor het eerst Mofokengs interesse in religieuze rituelen, iets wat in zijn werk tot op vandaag terugkomt.

In die tijd was in Zuid-Afrika de noodtoestand afgekondigd en het Apartheidsregime werd steeds radicaler en dwingender. De meeste fotografische documenten in deze periode waren documentair en onomwonden politiek gekleurd: het waren eenduidige representaties van onderdrukking en weerstand. De essay-vorm die Mofokeng verkoos liet een grotere complexiteit en nuance toe.

In 1988 werd Mofokeng – op voorstel van fotograaf David Goldblatt en schrijver en historicus Tim Couzens – uitgenodigd om lid te worden van het African Studies Institute (ASI). Gedurende bijna tien jaar werkte Mofokeng als onderzoeker en fotograaf aan het ASI en produceerde hij er het fotografisch essay *Rumours | The Bloemhof Portfolio*.

Voor zijn tentoonstelling *Like Shifting Sand* uit 1990 (Johannesburg Market Galleries) toonde Mofokeng het leven op de boerderijen en de gekleurde gemeenschappen. Hij ontving er de eerste Ernest Cole beurs voor. Dit liet hem toe gedurende één jaar aan het International Center of Photography (ICP) in New York te studeren, waar hij onder andere Roy DeCarava's workshops bijwoonde.

In april 1994 keerde de kunstenaar terug naar Bloemhof om er de verkiezingen en het inluiden van de democratie bij te wonen en vast te leggen.

> "Wat me het meeste opviel, was de mix tussen vertrouwen en bezorgdheid, het ongeloof dat de opkomende verkiezingen verandering zouden brengen in de levens van de seizoensarbeiders, de huurarbeiders en zij die rondhangen in de buurt van de townships en vochten voor elke job die beschikbaar kwam in ijssalons, winkels, shops, banken, of hotels (er waren er 2)... Opwinding en angst was overal. Paranoia, rumoer en ongeloof gingen door voor normale gesprekken. Angst dat de verkiezingsresultaten zouden worden vervalst..."

Het African Studies Institute gaf Santu Mofokeng de noodzakelijke tijd en ruimte om onderzoek te doen naar een representatie van het alledaagse leven in de townships dat verder zou gaan dan het stereotypische beeld dat van Soweto werd geschilderd in het nieuws. Een van zijn projecten – over de representatie van familiegeschiedenissen en het eigen verhaal van de zwarte Zuid-Afrikanen – resulteerde in The *Black Photo Album | Look: 1890 – 1950*. Op de 2de Biënnale van Johannesburg in 1997 werd het als diareeks getoond.

> "Dit zijn beelden die stedelijke, zwarte, werkende en middenklasse families besteld, gevraagd of stilzwijgend bevestigd hebben. Ze werden achtergelaten door overleden familieleden, waar ze soms hingen op obscure wanden van de woonkamers in de townships. In sommige families worden ze begeerd als schatten en vervangen ze haast totems in discursieve verhalen over identiteit, stamboom en persoonlijkheid. (...) Als we naar de beelden kijken geloven we ze, want zij vertellen ons iets over hoe deze mensen zichzelf zagen. Wij zien beelden op een manier die bepaald werd door de onderwerpen op de foto zelf, want zij hebben ze zich eigen gemaakt."

Voor de tentoonstelling *Distorting Mirror: Townships Imagined* (1995) in de Johannesburg Worker Library bracht Mofokeng privébeelden – beelden zoals mensen ze thuis bewaarden – samen met publieke beelden die hij zelf genomen had. Door deze juxtapositie te creëren, onderzocht Mofokeng een andere manier van vertellen m.n. door een dialoog te starten die nieuwe vragen bovenhaalt over de politiek van de visuele representatie van de plek die hij als zijn thuis beschouwt.

De uitdaging is altijd geweest om beelden te creëren die vrij waren van de beperkingen opgelegd door de staat en die tegelijk

Easter Sunday Church Service – Free State, 1996, Courtesy Lunetta Bartz, MAKER, Johannesburg

verder gingen dan de noden van de strijd tegen deze staat. Is er een manier waarop men de verwezenlijkingen kan vieren die mensen in het aangezicht van de kale hardvochtigheid hebben bereikt, zonder noodzakelijk de zaak van de staat te onderschrijven?

In 1996 begon de kunstenaar te werken aan zijn fotografische essay *Chasing Shadows*, een serie waar hij tot op vandaag de dag aan werkt. De focus in deze reeks ligt op religieuze rituelen en de sites waar ze worden uitgeoefend, zoals de grotten van Motouleng en Mautse. In deze werken onderzoekt Mofokeng de relatie tussen landschap, geheugen en religie.

> "Velen die naar hier komen om te vereren, geloven dat de geesten van hun voorouders in de buik van deze grotten rusten. (...) Dit project bracht me naar plaatsen waar realiteit en fictie grenzeloos in elkaar overgaan, waar mijn kennis van de fotografische techniek echt werd uitgedaagd. Terwijl de beelden de rituelen, de fetishes en de omgevingen vatten, ben ik er niet van overtuigd

Winter in Tembisa, c. 1991, Courtesy Lunetta Bartz, MAKER, Johannesburg

dat de film ook de essentie van het bewustzijn dat ik heb gezien heeft gevangen. Wellicht was ik op zoek naar iets dat weigerde gefotografeerd te worden. Misschien deed ik niets anders dan op schaduwen jagen.

Met *Chasing Shadows* begint voor Mofokeng een diepgaand onderzoek naar het landschap en reist hij vanaf 1994 naar plaatsen waar hij als zwarte tijdens de Apartheid niet heen kon. Hij zoekt naar plaatsen met een geheugen – sommige van hen erg bucolisch. Mofokeng beschouwt het landschap als de stille getuige van de geschiedenis en haar verhalen. Hij kijkt naar 'droevige' landschappen, naar plekken met een traumatisch verleden en bevraagt het idee "landschap".

Over zijn foto's van de eerste concentratiekampen – opgezet door de Britten in Zuid-Afrika – en de massagraven in Mozambique zegt Mofokeng:

"een vraag die momenteel gesteld wordt is of er een nationaal Holocaustmuseum moet worden opgericht,

> of dat men de kampen zelf als memorials moet bewaren. De vraag is of een monument uitnodigt tot herinnering, of door het afsluitende karakter ervan juist aanzet tot vergeten?"

Mofokeng fotografeert historische sites in Europa en Azië, in een poging uit te zoeken hoe andere landen omgaan met plekken met een beladen herinnering zoals Zuid-Afrika die kent. Hij onderzoekt de omgang met de psychische erfenis van een land zoals hen dat door de (voor)ouders van de Apartheid werd overgeleverd. Zijn reizen hebben hem sindsdien overtuigd van de futiliteit van dit onderzoek, omdat er geen universele modus operandi toe te passen is.

Met de tentoonstelling *Rethinking Landscape* in 2003, gaat Mofokeng nog één stap verder en definieert hij het landschap als een plaats waar eenieder zijn positie (en die van zijn of haar gemeenschap) als deel van een groter geheel probeert te begrijpen.

> "... een appreciatie van het landschap wordt ondermeer ingegeven door een persoonlijke ervaring, door mythe en geheugen. Het volstaat te zeggen dat het ook wordt ingegeven door ideologie, indoctrinatie, projectie en vooroordelen."

Voor zijn opmerkelijke bijdrage aan het onderzoek naar en het begrijpen van de menselijke ontwikkeling in de Zuid-Afrikaanse context, voor de buitengewone kwaliteit en inhoud van zijn werk, voor de kracht die uitgaat van zijn fotografische representatie en voor zijn inzicht in de culturele betekenissen van landschappen en de wederkerige relaties tussen omgeving en ontwikkeling, ontving Santu Mofokeng in 2009 een prijs van het Prins Claus Fund.

Over de fotografische essays

Train Church (1986)
In deze reeks, die beschouwd wordt als Santu Mofkengs eerste voldragen fotografisch essay, bestudeert de kunstenaar het fenomeen van de 'kerktreinen' dat zich onder Aparteid ontwikkelde op het Zuid-Afrikaanse spoornetwerk. Dit netwerk was voor vele zwarten de enige manier om te pendelen tussen thuis en het werk. Tijdens de rit – die soms meerdere uren duurde – werden de volgepakte wagons omgebouwd tot plaatsen van verering, gebed en preek waardoor de reis een doel op zichzelf werd. Dit essay focust op twee van de meest veelzeggende aspecten van het leven in Zuid-Afrika: het dagdagelijkse pendelen dat ontstond door het verdrijven en de herlocalisatie van hele gemeenschappen en de alomtegenwoordigheid en hang naar spiritualiteit. Met *Train Church* begon Mofokengs zoektocht naar de religieuze rituelen en de herlokalisering van plaatsen om te aanbidding.

Appropriated Spaces (vanaf 1985)
Deze reeks is in feite het vervolg op de thema's die Mofokeng met *Train Church* voor het eerst uitdiepte. In *Appropriated Spaces* documenteert Mofokeng de wijze waarop mensen ruimtes opeisen en ze een religieuze betekenis toekennen. Hoewel deze handeling niet beperkt is tot Zuid-Afrika alleen, is ze wel heel erg typisch in het dagelijkse leven hier, met name in de urbane gebieden. Dit mede als gevolg van de volksverhuizingen onder het Apartheidsregime.

Rumours / The Bloemhof Portfolio (1988 – 1994)
Toen Mofokeng als onderzoeker verbonden was aan het African Studies Institute (ASI), maakte hij vanaf 1988 verschillende trips naar Bloemhof, een dorp op een halve dag rijden van Johannesburg. Daar fotografeerde hij pachters en boeren aan de oevers van de Vaal en omgeving. Zijn beelden waren een bijdrage aan het *Oral History Project*, een mondelinge verslaggeving over het plattelandsleven in Zuid-Afrika. Zijn beelden zijn een belangrijke bijdrage aan het archief van Zuid-Afrika en haar rurale geschiedenis. Sommige van deze beelden zijn ook opgenomen in het boek *The Side is Mine. The Life of Kas Maine, a South African Sharecropper 1894 – 1985*, geschreven door ASI directeur Charles van Onselen.

Chasing Shadows (vanaf 1996)
Op Goede Vrijdag in 1996 bezocht Mofokeng de Motouleng grot in het binnenland om er de rituelen van het Zionistische Apostolische geloof vast te leggen en zowel de congregatie zelf als de locatie te observeren. Hij keerde terug met de eerste beelden van het fotografisch essay *Chasing Shadows*. Dit essay, dat tot op vandaag wordt aangevuld met nieuw werk, toont Mofokengs steeds weerkerende interesse in de relatie tussen geheugen, landschap en spiritualiteit.

Township Billboards: Beauty, Sex and Cellphones (1991 – 2006)
In deze reeks volgt Santu Mofokeng de ontwikkeling van de advertentiepanelen in de *townships*. De *billboards* zijn een belangrijk deel van de visuele skyline van de townships en worden door de politieke leiders gebruikt als primair communicatiemiddel. Hierdoor zijn het uitstekende bronnen om de heersende ideologie op sociaal, economisch en politiek vlak, alsook de veranderingen en transities in het land te analyseren.

Child-headed households (2007)
Child-headed housholds neemt ons mee naar de landelijke streken van de Noordelijke Provincie. In de landelijke gebieden, waar de traditionele heelkunde en het archaïsche geloof nog sterk heerst, worden AIDS-dode vaak geclassifiseerd als "gestorven op natuurlijke wijze", zonder enige verdere informatie te verstrekken. De preventieve informatiecampagnes en anti-retrovirale medicijnen waren lange tijd moeilijk toegankelijk. De campagnes die georganiseerd werden door de kerken, samen met enkele NGO's en filantropische verenigingen, werden lange tijd gehinderd door een gebrek aan middelen en belemmeringen vanuit de administratie en het politieke beleid. De hoge sterftegraad van volwassenen ten gevolge van AIDS zorgt ervoor dat de vele verweesde kinderen de rol als hoofd van de familie al vroeg op zich moeten nemen. Het is opvallend hoe de dood in meer traditionele gemeenschappen ook de strikte rolverdeling tussen de sexen omkeert, specifiek in de huishoudens die geleid worden door kinderen.

Soweto Townships (1982 – 1989)
In 1993 schreef Santu Mofokeng: "Soweto is nu een van de meest gekende fotografische landschappen ter wereld, samen met Somalië, Bosnië, ... Overal ter wereld hebben mensen voorgekauwde ideeën en beelden ontwikkeld die vervolgens door doorreizende journalisten met een goede kennis van de internationale markt trouw worden overgenomen. We weten allemaal wat voor beelden dit zijn: beelden van wanhoop,

Buddhist Retreat near Ixopo, 2003, Courtesy Lunetta Bartz, MAKER, Johannesburg

eeuwige sleur, angst, revolte, onderdrukking, … Het is natuurlijk niet zo dat deze beelden van geweld en armoede in de townships niet echt zijn, wel is het zo dat zij slechts een deel van de werkelijkheid en het hele leven van de mensen hier representeren."

The Black Photo Album / Look: 1890 – 1950 (1997)

Het *Black Photo Album* bestaat uit foto's uit oude familiealbums die Mofokeng vond of kocht en waarvan hij de foto's opnieuw fotografeerde en koppelde aan verhalen die aan deze beelden gerelateerd waren. Van elk beeld dat Mofokeng vond, onderzocht hij de context waarin ze tot stand waren gekomen en verdiepte hij zich in de achtergronden van de afgebeelde personen. Onderzoek en voortdurende bevraging liggen aan de grondslag van Mofokengs essays. Het *Black Photo Album* wordt getoond in de vorm van een diareeks, zoals oorspronkelijk in 1997 tijdens de Johannesburg Biënnale.

Trauma Landscapes & Landscape and Memory (vanaf 1996)
Santu Mofokeng gebruikt de term 'landschap' in zijn meest inclusieve vorm om zowel letterlijke en bekende alsook, psychologische, filosofische, metafysische en metonymische landschappen te omarmen. Hoe praat men over massagraven en concentratiekampen? Koestert een monument de herinnering of zet het, door het te omschrijven, actief aan om te vergeten? Wie is het reservoir van zulke herinneringen? Wat moet er gebeuren met plaatsen die worden geassocieerd met negatieve herinneringen of traumatische gebeurtenissen?

In *Trauma Landscapes en Landscape and Memory* is het landschap stille getuige van de geschiedenis en het verhaal. Door beladen plaatsen als Robben Island, Auschwitz of Vlaakplas te fotograferen onderzoekt Mofokeng het landschap als concept.

Radiant Landscapes (2011)
Met *Radiant Landscapes* geeft Mofokeng opnieuw uitdrukking aan zijn sterke interesse in het onzichtbare kwaad dat Zuid-Afrika teistert: Apartheid en AIDS. In een begeleidende tekst beschrijft Patricia Hayes hoe Mofokeng 'het onzichtbare zichtbaar maakt', bijvoorbeeld in de manier waarop hij mensen in hun verhouding met spirituele werelden en de geesten – voor veel Zuid-Afrikanen een onbetwijfelbare realiteit – in beeld heeft gebracht.

In *Radiant Landscapes* neemt Mofokeng dezelfde toenadering ten opzichte van zwaar vervuilde stukken land als gevolg van de mijnindustrie, met name asbestosis en mesothelioma. De sporen die de vervuiling in het landschap nalaat zijn, net als de massagraven in Mozambique of de muren op Robben Island, tot landschap verworden herinnering aan politieke wantoestanden. Mofokeng is niet zozeer geïnteresseerd in de wetenschappelijke, positivistische of politieke aspecten van het verhaal, maar gebruikt de poëtische vorm die de kern van het probleem zichtbaar maakt. Zoals de erosie die langzaam toeneemt op door zure regen getroffen plaatsen of zoals symptomen geproduceerd door het metabolisme van een ziek lichaam.

Christmas Church Service, Mautse Cave – Free State, 2000, Courtesy Lunetta Bartz, MAKER, Johannesburg

Alle foto's in de tentoonstelling zijn zilver gelatine afdrukken op bariet papier met de uitzondering van de recent in opdracht gegeven foto's voor het essay *Radiant Landscapes* die gedrukt werden als gekleurde inkjet prints.

Publicatie

Naar aanleiding van de tentoonstelling verscheen de uitgebreide monografie:
Chasing Shadows: Santu Mofokeng Thirty Years of Photographic Essays

Samengesteld door Corinne Diserens

Met bijdragen van Adam Ashforth, Okwui Enwezor, Patricia Hayes, Sarat Maharaj, Ivan Vladislavic en Sabine Vogel
Prestel Verlag, 2011
Ontwerp: Marc Touitou, Paris
Hardcover / 28 x 24 cm 259 pages /
ISBN 978-7913-4585-7 (Engelse editie)

Bestellingen via:
www.extracity.org/nl/shop

Chasing Shadows
Santu Mofokeng, Thirty Years of Photographic Essays

Curator:
Corinne Diserens

Architectuur:
Kris Kimpe
Grafisch Ontwerp:
B & R, Bern

Extra City team

Artistiek directeur:
Mihnea Mircan
Zakelijke leiding:
Katrien Reist- van Gelder
Productie:
Caroline Van Eccelpoel
Algemeene assistentie:
Teatske Burgerjon
Technisch taam:
Gary Leddington, Oscar Hugal, Frederik Van Remoortere

De tentoonstelling werd gecoproduceerd door:

Extra City Kunsthal, Antwerpen
Jeu de Paume, Paris
Kunsthalle Bern, Bern
Bergen Kunsthall, Bergen

In samenwerking met deBuren, Brussels en de ondersteuning van Institut Français, Paris.

Wij danken Autograph, London, Lunetta Bartz, Maker Johannesburg, Michel Dewilde, Brugge, Curt Holtz, Prestel Verlag, Dorian Van der Brempt, deBuren, Jasper Walgrave, Pro Helvetia South Africa.

Extra City wordt structureel ondersteund door Vlaams Ministerie van Leefmilieu, Natuur en Cultuur, Stad Antwerpen, <H>ART, Levis, Koning Boudewijnstichting

© 2012 Extra City, All rights reserved

Extra City Kunsthal
Tulpstraat 79, 2060 Antwerpen
www.extracity.org

Extra City Kunsthal
Antwerpen

STAD ANTWERPEN

Met steun van de Vlaamse overheid

Kunsthalle Bern
–
BERGEN KUNSTHALL

deBuren <H>art

JEU DE PAUME

EXT_SAN_Handout_NL_Druck.indd 15 02.05.12 15:51

EXT_SAN_Handout_NL_Druck.indd 16 02.05.12 15:51